

DEVLET ADAMLIĞI VE CAN SAĞLIĞI

Doç. Dr. Sinan ÇAYA*

Öz

Bu makalede; bilgilere ulaşım nispetinde; bazı tarihî kişiliklerin bozuk sağlık durumları ile ilgili tespitler ele alınmıştır. Belli genelleme ve benzeri neticeler pek mümkün görünmemektedir; ancak, şüphe götürmez bir ortak payda kolayca göze çarpmaktadır: Anılan bireyler; devlet adamlığının yüksek şuuruna vâkıf olarak büyük bir şevk içinde; mevcut sağlık sorunlarına rağmen ve hatâta o sorunlara âdetâ meydan okurcasına, üstün mesai gerçekleştirmişlerdir. Böyle bir davranışın esas sebebinin; güçlü irade ve yüksek görev aşkı olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sağlık / Sıhhat, Hastalık, Lider, Devlet Adamı, Tarih.

Statesmanship And Body-Health

Abstract

In this article, based on availability of information, affirmations regarding the poor health states of certain historical individuals are provided. It seems that it is not easy to arrive at certain generalizations and similar conclusions. Nevertheless; a common denominator free of all doubts does emerge, in a striking manner. The mentioned individuals had displayed outstanding performances, with the sublime consciousness of statesmen and high motivation; all despite their health problems or even as if they were challenging those very problems. It can be inferred that the reason behind such behavior is strong will and love of duty.

Keywords: Health / Well Being, Disease, Illness, Leader, Statesman, History.

Giriş

Bunlar bir vakt beyler idi
Kapıcılar korlar idi.
Gel şimdi gör, bilmeyesin
Bey kangıdır [hangî]? Ya kulları?
Yunus Emre

* İstinye Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

“Hastalık da sıhhat de insan içinmiş” diye eskilerden kalma bir deyiş mevcuttur. Büyük adamla sıradan insanın kaderlerinin ille de belli bir sahada keşişeceği varsa; işte orası galiba hastalık olgusudur. Sonunda ise ölüm gerçeği inip gelerek bir anlamda herkesi birbiriyle eşitler.

Öte yandan, ünlü kişilerin birçok halleri ve bilhassa özel hayatları, öteden beri büyük okuyucu veya dinleyici kitleleri cezbetmiş bir ilgi odağıdır. Devlet adamları ise o meşhurlar zümresi içinde bir alt küme teşkil ederler. Onların hastalıkları, sırf bu anlamda dahi büyük merak konusudur; ancak öte yandan, bir bilimsel tecessüs kapsamındadır da. Hele birey kendi rahatsızlığının onların birisinde bulunduğunu görse,¹ bu benzeşme bir noktada teselli kaynağı da olur. Bu yolla o ünlü ile bir ortaklığın avuncu ortaya çıkar. Zaten enişe sebeplerini paylaşım yoluyla hafifletmek âdemoğlunun tabiatında vardır.

Farzolanun Bir Yakınlık veya Benzerlik Bağlantısı

Eski devirlerin dokunma tıslmaları (*contagious magic*) günlerinin bir kalıntısı misâli; sevilen, beğenilen nesnelere ve kişilere doğru yönelme ve temas; ürkülen, olumsuzlanan nesnelere ve kişilere karşı ise mesafeleri kalkan etme çabası elbetteki esastır.

Öte yandan; en yakın dayanışma ve dostluklar, yüz yüze görüşmelerin gerçekleştiği birincil kümelerde vuku bulur. Oyun grubu, aile, yatakhane arkadaşlığı böyledir. Böyle sargın (*cohesive*) bir kümenin mensubu bulunmak insan için bahtiyarlıktır. *Abraham Maslow*'un, ihtiyaçları ve onlara bağlı güdülenmeleri hiyerarşik (astlık-üstlük içeren) bir şekilde sıraladığı piramit modelini göz önüne getirelim. En altta yer alan; yeme içme, uyku gibi en temel (fizyolojik) ihtiyaçlar basamağı, bir üstünde güvenlik basamağı yer alır. Üçüncü olarak aidiyet (iyelik) basamağına çıkarız. Yani birileri tarafından tanınmak, kabûl görmek, sevilme, bir ‘*biz duygusu*’ yaşantılamak biz insanlar için önemlidir. Bireye ruhsal bir rahatlama ve ivme kazandırma vesilesidir.

İlginç olan; bazen bir kusur, noksanlık ve hattâ hastalık; anılan nitelikte bir beraberliğin inşasına doğru götürebilir bireyleri! Yıllar önce bir Amerikan toplum bilim kitabını şöylece bir karıştırıyorken; yüzleri güleç saçsız adamlarla dolu bir fotoğrafa rast gelmişim. Hepsi, bir büyük şehrin Keller Kulübü'nün (*the Bald Club*) üyeleri idiler. Resmin altında onların zaman zaman buluşup birlikte hoşça vakit geçirdikleri ifade ediliyordu. Yine şişman kulüpleri de dünya çapında yaygındır. Dayanışma dürtüsü işte böyle kurumsallaşmalara yönlendirir fertleri. Profesör Ayhan Songar, bir prostat bezi ameliyatı geçirdiğinde, gazetedeki köşesinde bir Hoca Nasreddin fıkrasına gönderme yapmıştı. Hoca bir gün damdan düşmüş. Etrafındakilerle, “*çabuk bana bir damdan düşmüş bulunuz; benim hâlimden en ziyade o anlar*” diye konuşmuş.

Anılan birincil grupları doğrudan tesise veya onlara katılmaya imkân bulunmadığı takdirde, daha soyut ve mesafeli bazı kümeleşmeler de nispeten

¹ Tanıdığım bir öğretmen hanımın safra kesesi ameliyatla alınmıştı. İstirahat dönüşünde görüştüğümüzde, hemen kafama gelen çağrışım, şimdi kendisinin, eski cumhurbaşkanlarından Fahri Korutürk ile aynı kaderi paylaşımını belirttim. Bu bağdaştırmadan memnuniyet duydu; moral buldu; teşekkür etti.

doyurucu bir ikâme işlevi görürler. Şirket, sendika, dernek gibi *ikincil gruplar* böyledir.

Bir başka toplumsal kategorileşme teşkil eden *kitleler* kavramı bile, bahsi geçen o sosyalleşme lüzumunu bir derece karşılar. Burada, ikincil grupta veya *yığınlarda* görülen fiziki komşuluk söz konusu olmasa da, *meselâ caz müziği sevenler*—ya da belli bir rahatsızlıktan muzdarip olanlar diye ilâve yapabiliriz—*gibi bir nev’i benzerlik üzerinden, belli bir bütün oluşturmak söz konusudur.*²

Esasen bir diğer ilginç nokta; tıpkı hastanın sağlamı kıskanması gibi doğal ve insanî bir hissiyat istikametinde; bazı tanınmış devlet adamlarının; yetersiz fiziki vasıflara sahip yardımcılarla çalışmayı yeğlemiş oldukları gerçeğidir.

Jül Sezar çevresinde kilolu insanların varlığından hoşlanırdı [Sezar tarihlerde kısa boylu, şişman ve obur diye tanımlanır]. [Kendisi 1,60 boyunda olan] *Stalin, etrafında 1,65’den kısa boylu insanları yeğledi.* {*Stalin’in yüzü çiçek bozuğu idi. Sol kolu, eski bir enfeksiyon veya incinme sonucu biraz kısa kalmıştı. Yugoslav elçi Djilas 1948’de yaptığı Moskova ziyaretinde Rus diktatörde bâriz bunama belirtileri tespit etmiştir. Birinci inme sağ yanına inip konuşma melekesini götürecekti, ikinci inme ölümüne sebep olacaktır.*³

Başkan Franklin D. Roosevelt [1882-1945; başkanlık süresi: 1933-1945] *çalışma arkadaşlarını hep hastalardan seçti.* {*Ünlü siyaset adamının 39. yaşından itibaren, poliyomyelit sonucu belden aşağısı neredeyse felç olmuştur. Basit yürüyüş yapamaz, ayakta duramaz olmuştur. Amerikan halkının buna rağmen onu başkanlığa getirmesi, Roosevelt’in güçlü kişilik ve iknâ yeteneğinin akılları zorlayacak bir zaferidir.*⁴ *Roosevelt’in danışmanı ve sırdaşı Howe astımlıydı. Maliye Bakanlığı’nu Glass’a önerdi. Glass, sağlık durumu yüzünden kabul edemedi. Onun yerine makama gelen Woodin bir sene içinde öldü. Roosevelt, Haziran 1936’da, İç İşleri Bakanı İckes’e, Savunma Bakanı Dern’in durumu hakkında bilgi verdi. Dern’in mesane ve böbrek arâzlarından dolayı ölüme yakın sayılacağını belirtti. Ağustos ayı çıkmadan kehaneti doğrulandı. Başkan’ın Denizcilik Bakanlığı’na getirdiği Swanson’un, ölüm yılı 1939’a kadar muntazaman yüksek tansiyon tedâvisi gördüğü; bizzat İckes’in hâtrâtında yer almıştır.*⁵

Sağlık Verilerinin Mahfuz Tutulma Sorunsalı

Seneler önce, nüktedan bir arkadaş, memleketindeki yegâne pratisyen hekimden bahsederken *“adam, kasabaranın onca sırrını kafasında taşıyor”* demişti. Bireyin sağlık durumu, kendisi açıklamadığı vakit sahiden mahfuz tutulacak bir malûmattır. Törebilim (etik) bir yana, hekimin bu sırrı saklaması kanunî mevzuatta yer almıştır.

² Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar*, Gelişim Yayınları, Ankara 1993, s. 11.

³ Hugh L’Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, ss. 202-203.

⁴ Hugh L’Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, ss. 104-105.

⁵ Hugh L’Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, ss. 105.

Bir devlet adamı şikkında durum biraz farklıdır. O, halka mâl' olmuş bir temsili şahsiyet sıfatıyla zaten umumun gözü önündedir. Hastalık konusunda; şeffaf ve demokratik ülkelerde onların hastalıklarını saklama gayreti de ona göre hafif kalır; devlet sırrı seviyesinde bir mesele olmaz. Belki halkın morali açısından anlam taşır; o kadar. Bir bakıma, bilinip bilinmemesi, ekseriya oluruna bırakılır.

Totaliter yönetimlerde ise liderin sağlık bilgileri farklı bir ehemmiyeti hazıdır. Meselâ, önceki senelerde Hâfız Esad'ın bir dış gezide elde edilen idrar örneğinin, muarız olan bir ülkenin casusları tarafından tıbbî tahlillere götürüldüğüne dair gazete haberleri çıkmıştı. Günümüzde, tarihçilerin kaydetmiş buldukları bazı teferruatlar üzerinden giderek, eski zamanlarda yaşamış devlet büyükleri hakkında geri dönümlü (*retrospektif*) teşhisler koymak da ayrıca mümkündür.

Çağlara Sâri Kimi Tıbbî Bulgular

Tarihte asillerin sağlığına ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Babil'in Hammurabi Kanunları, tıbbî uygulamalara ilişkin maddelerde soylular için ayrı hükümler ortaya koymuştur: *Hekim bir soyluyu tedâvi eder, bir apseyi çıkarır ve gözünü kurtarırsa on ölçek gümüş (ten shekels of silver) alır. Hasta köle ise, efendisi iki ölçek gümüş öder.* Buna mukabil kanunda hekim açısından tehlikeli bir madde de mevcuttur: *Hekim bir apseyi bronz bıçakla alıp hastanın ölümüne sebep olursa veya gözünü kurtaramazsa, hekimin elleri kesilir.* Ancak bu madde, pratikte sadece hastanın soylu olması hallerinde uygulama bulmuştur. Eğer hasta kişi bir köle ise, talihsiz cerrah, efendiye bir başka köle satın alarak ellerini kurtarmıştır. Köle sadece bir gözünü kaybetmişse, o vakit hekim, yeni kölenin bedelinin yarısını karşılamıştır.⁶ {Orta Çağ'da İslâm halifelerine gelirsek, onlar hekimlere Hammurabi'den çok daha fazla kıymet vereceklerdir: *İslâm hekimleri halifenin ve diğer büyüklerin önünde oturabilirlerdi.*}⁷

Antik Çağ'da Perslerin İran'dan kalkıp Yunanistan'a Pers savaşları düzenlediklerini biliyoruz. (Bu arada Çanakkale Boğazı üzerinden, birbirlerine irtibatlı dev şamandralar sayesinde koca bir orduyu geçirmiş olmak, antik Persler adına büyük bir mühendislik başarısı hükmündedir).

Sağlığı bozulan *Pers kralı Artaserhas, hekimlikteki ünü çok uzaklara varmış olan Hipokrat'a bir elçi gönderip* —18. Asr'a kadar devamlı meskün diplomatlık yoktu; elçilik, icabında başvuru olan geçici bir müessese idi— *kendisini tedâviye gelmesini rica eder; ona zengin mükâfatlar vaadede. Ünlü hekimin ağzından ise, sadece bir red cevabı⁸ çıkar. Ardından, misilleme olarak, orduyla*

⁶ Kenneth Walker, *La Grande Aventure de la Médecin*, (adapté de l'anglais par / İngilizce'den uyarlayan: Annie Merrits), Collection Marabout, Paris 1956, s. 13.

⁷ Emine M. Atabek, *Ortaçağ Tabâbeti*, Hilâl Matbaası, İstanbul 1972, s. 12.

⁸ Ortaokul ikinci sınıfta iken halk kütüphanesinde bir tarih ansiklopedisinde anılan bilgileri okumuştum. Hipokrat'ın cevabı şöyle idi:

—Git, kralına söyle. “Hipokrat, ülkesine bunca zarar vermiş bir barbarı iyi etmek istemiyor” de!
O yıllarda çoğu ortaokullar liselerin birer parçası olarak yapılmışlardı. Liselerin fen ve edebiyat şubeleri arasında ise çok tatlı münazaralar tertip edilirdi. Ekipler üçer-dörder kişilik büyüklüklerde olurdu. Tek tek sunumlar sonrasında, her iki ekibin sözcüleri son bir defa tekrar “*kapıştırlardı*”.

gelip Kos adasını zaptedeceği haberini yollayan Pers hükümdarı, tehdidini eyleme dönüştüremeden inme geçirip dünyaya vedâ eder.⁹

Antik Çağ'da Makedonyalı Büyük İskender'in, *doğuştan boyun eğriliği* (*tor-tikolis, wry neck*) diye bilinen kas bozukluğundan muzdarip bulunduğu anlaşılmaktadır. Asya'da İndüs vâdisine kadar 11 senelik bir sefer düzenleyen bu acar komutan, fiilen kılıç sallayan bir cengâverdir ve belli ki fiziksel arâzını kendisine maddî veya manevî anlamda hiç dert etmemiştir.¹⁰ (Sonunda sırf kendi ordusunun ısrarı uğruna dönüşe geçen İskender, Babil'de 33 yaşında ateşli hastalıktan hayatını kaybetmiştir (M.Ö. 323).

Büyük İskender kabartmalı
bir madalyon (yaygınağ)

765 senesinde halife *el Mansur* hastalandığında, [İran'ın Huzistan bölgesindeki] Cündişapur şehrinden Hekim İbn-i Bahtışü'yu, kendisini tedâvi etmesi için sarayına getirmiştir.¹¹

Mısır ve Mezopotamya havalisinde birçok İslâm unsurunu (Memlük, Kürt, Arap, Bedevî, Siyahi, Türk) etrafında toparlayarak —Nitekim Fransız müellif onu anlattığı kitaba *Rassembleur de l'Islam (İslâmiyetin Toparlayıcısı)* başlığını yakıştırmıştır— Kudüs'ü Haçlı ordularından geri alan; cömert, cesur, iyi yürekli, dindar, gönlü asil kumandan Selâhaddin Eyyubi'nin (1137-1193) sağlık durumuna bakınca ne görürüz?

Bu büyük devlet adamı ve komutan; nükseden ateşli bir hastalıktan dolayı 55 yaşında Şam'da Hakk'a yürümüştür.¹²

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'i Ankara Savaşı'nda dize getiren Emir Timur'un bir ayağı aksıyordu. Sebep önceki bir savaşta aldığı bir yaradan kaynaklanıyordu. Timurlenk diye de bilinen bu hükümdarın unvanı "*Demir*" ve "*Topal*" kelimelerinden oluşur.¹³

Bu ikinci devreden önce, seyirciler arasında ekiplere fikir vermek isteyen seyirci öğrenciler de idare tarafından teşvik görürlerdi. Bendeniz-fakir, "*milliyetçilik mi yoksa insanlık mı önemli?*" konulu bir münazarada, birinci tezi savunan esmer ince yapılı lise-3'lü ağabeye çabucak bu bilgileri aktardım. Memnun oldu. Not aldı. Çatışma seansında koz olarak kullanıp; "*Hipokrat bu sözleri milliyetçi bir saikle söylememiş midir?*" diyerek alkışlarla kürsüyü rakip tarafa terk etti. Sosyal Tarih ve Türkiye'de Eğitim Tarihi açısından 1960'lar-1980'ler arasında bu münazara kültürü fevkalâde önemli ve lider yetiştirici bir hüviyet arz etmekte idi.

⁹ Jon Quiejo, "The World's First Physician: Hippocrates and the Discovery of Medicine", *Break through: How the 10 Greatest Discoveries in Medicine Saved Millions and Changed Our View of the World*, FT Science Press, 2010, Indianapolis, Indiana, s. 1.

¹⁰ Yine ortaokul günlerimde aynı kütüphanede bir ilk çağ tarih kitabından İskender ile ilgili bir cümle hâfizama nakşolmuştur. İskender'e sempatik bakan yazar, söz konusu oluşumu allayıp pulayıp sanki bir üstünlük gibi ele almıştır: "*Başının bir yana eğik olması ona ayrı bir erkek güzelliği katıyordu!*" (Esasen kimi yorumlara göre bir takım dinî literatürde geçen Zülkarneyn karakterinin bu hükümdar ile bağdaştırılması, kendisine sıcak bakılması hususunda ayrıca tesirli olmuştur).

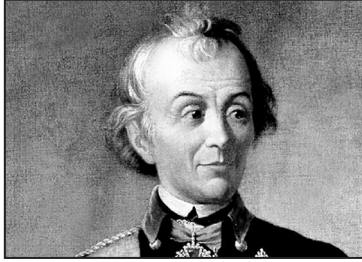
¹¹ Emine M. Atabek, *Ortaçağ Tabâbeti*, Hilâl Matbaası, İstanbul 1972, s. 12.

¹² Geneviève Chauvel, *Ich, Saladin: Das Schwert des Gerechten* [Ben, Selâhaddin: Salihlerin Kılıcı] [Fransızca oijinal başlık: *Saladin, Rassembleur de l'Islam* (Selâhaddin, İslâmiyetin Toparlayıcısı)], (Almanca'ya çev. Regina Maria Hartwig), Bastei Lûbbe, Berlin 1992, passim / bütüne atf.

¹³ Zühtü Feran, *Croisade de Nicopolis et Yildirim Bayezid*, Civan Matbaası, İstanbul 1966, s. 111.

İngiltere’de 15. asırda Güller Savaşı döneminde III. Richard gibi bedeni deforme bir kral görüyoruz. William Shakespeare yazdığı bir piyesinde onu zalim birisi olarak tasvir etmiştir.

Rusya’nın çok önemli bir mareşalinin bozuk sağlık durumunu tarihi belgelerden görürüz: Alexander Suvorov, Çariçe II. Katerina’nın Rusya’yı Osmanlı

Çariçe II. Katerina’nın Mareşali
Alexander Suvorov (1729-1800) (yaygınağ)

Devleti’ne karşı genişletme savaşlarıyla tanınmıştır. Çocukluğundan beri hep cılız ve hastalıklı olarak bilinir. Eflâk bölgesinde Rus-Avusturya ittifakının Osmanlı’ya saldırdığı Boze (Rimnik) Muharebesi’nde [22 Eylül 1789] rahatsızlıkları nüksetmiş ve kılıcını taşıyacak takâti dahi kalmamıştır. Başarısının asıl sırrı alçak gönüllü olması, er’at tarafından sevilmesiydi. Bu bütünleşme onu zaferlere taşımıştır. Rus subaylarının kendi aralarında bile Fransızca konuştukları o dönemlerde kendisi, tam bir halk adamı profili

çiziyordu. Diğer subaylar arasında çiçekler içinde bir ayrık otu misâli sırtıyordu. Sovyet Rusya, İkinci Dünya Harbi’nde onu tekrar hatırlamak durumunda kalmış; birçok yurtseverlik afişlerine bu hasta komutanın hayalati andırır (ghostly) resimlerini koymuştur.¹⁴

1780’li yıllarda Ortadoğu’da —Batılı kaynaklara göre *Yakındoğu (Near East)*— diğer bakımdan sağlık durumu nasıl olursa olsun, önemli bir organ kaybı yaşamış bir komutan görüyoruz Noksanı ise testisleri. Fetihleri sayesinde günümüz İran devletinin temellerini pekiştiren *Ağa Muhammed Şah*, ailesinin bir hasmı tarafından çocuk yaşta iğdiş edilmiştir. Acımasızlığıyla nam salan bu hadım savaşçı, Kerman şehrinin direnişine çok öfkelenmiş, bütün ahalinin gözlerinin oyulması buyruğunu vermiştir.¹⁵

Napolyon’un empotans (iktidarsızlık) meselesinden bahseden geçerliliği tartışmalı birçok yayın eldedir. Bu gerçek veya yakıştırma sorun dışında sağlığı, [esir düşeceği tarihe kadar] iyi gözükmektedir. Öte yandan hastalık ihtimalinden ürktüğü besbellidir ki saray baş tabipliğine yakın dostu olan bir doktoru (Jean-Nicolas Corvisart) getirmiştir. Napolyon bu tabip için şöyle konuşmuştur: “*Ben tababete inanmam amma Corvisart’a inanırım.*”¹⁶

Amerikan’ın, Birleşik Krallık’tan ayrılıp bağımsızlığını kazanma mücadelesine bakıldığında; Türk İnkılâp Tarihi’ndeki Çerkez Ethem’in mukabili bir karakter, çarpıcı biçimde gözler önüne çıkar: Benedict Arnold.

Anılan subay önceleri bir cesaret sembolü olarak temayüz ediyor. Generalliğe ulaştıktan sonra da İngilizler’e karşı doğrudan çarpışmalara katılıyor.

¹⁴ James L. Stokesbury, “Leadership as an Art”, Robert L. Taylor & William E. Rosenbach (Ed.): *Military Leadership in Pursuit of Excellence*, fifth edition, Westview Press, San Francisco 2005, ss. 10-11.

¹⁵ Enno Franzius, *History of the Order of Assassins*, Funk & Wagnalls, New York 1969, s. 153.

¹⁶ Feridun Nafiz Uzluk, *Genel Tıp Tarihi I*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayın No. 20, Ankara 1959, s. 212.

Aynı bacağından iki defa yara alıyor. Kendi eliyle düşman askerlerini bertaraf ediyor! Tehlikeden haz duyarak âdetâ delilik sınırlarında heyecan ataklarına ulaşıyor. Ancak kişiliği geçimsiz ve politikacılarla hiç arası yok. Bu itibarla etkin görevden alınıp Philadelphia askerî vâilliğine tayin olunduktan sonra, generale olanlar oluyor. Soylu, genç ve pahalı zevkler sahibi ikinci eşinin de teşvikleriyle general, marazî bir küskünlüğe bürünüyor. Kendisinin asıl kıymetini eski düşmanları olan İngilizler'in takdir edeceği hezeyanlarına (sabuklama) kapılıyor. Böylece taraf değiştiriyor! Adı haine çıkıyor. Örgütsel, konjonktürel ve kişisel gerilimler birleşerek onu; endişeli, bunalımlı, kararsız ve lüzumsuz tehlikeye meyyal bir ruh hâli içersine çekiyor. Hıyanetin pençesine veriyor.¹⁷

Taraf Değiştiren General Benedict Arnold
(1741-1801) (yaygınâğ)

[Arnold hayatının geri kalanını Londra'da tamamlamış, İngiliz yetkililerin de karmaşık ve değişken duygularına muhatap kalmıştır; zira onların önce düşmanı iken sonradan hizmet veren bir yordakçısı durumlarını ayrı ayrı yaşamıştır ne de olsa].

Daha Yakın Zamanlar

Birinci Cihan Harbi'nin en önemli simalarından İkinci Wilhelm Kaiser, sol kolunun doğuştan sakat olmasına rağmen çok disiplinli bir askerî eğitim-öğretim görmüştür.¹⁸

Aynı savaşta General Helmuth Johann Ludwig von Moltke'nin, Eylül 1914'te Kaiser tarafından sağlık durumu sebebiyle görevden alındığını görmekteyiz. Ünlü komutan bu tarihten kısa bir zaman sonra öldüğünde, vefat sebebini kardiyak genişlemesi ve albümineri [idrarla protein kaybı] olarak açıklayan Dr. Herman Karlsbad, yanılmış olamazdı.¹⁹ {Moltke the Younger (genç Moltke) diye de bilinen bu general, önceden (1835-1839) orta rütbedeki subaylığı zamanında Osmanlı ordusunda askerî muallim, harita çizeri ve tahkimat uzmanı olarak çalışmış bulunan Feldmareşal Helmuth von Moltke'nin yeğenidir (Wikipedia'dan teyid tarihi: Mart 2017)}.

Zamanının çok ünlü bir Alman cerrahı, anılarında Yunan Kralı Konstantin'i tedâvisinden de bahsetmiştir:

1917 Güz mevsiminde Zürih'teki özel kliniğine Avusturyalı meslektaşından bir mektup gelir. Krala uyguladığı ameliyatı komplikasyonlar izlemiştir. Belki Sauerbrauch şifayı gerçekleştirir. Derken kral kalabalık bir maiyet ile İsviçre'ye geçer. Muayeneden önce siyasi konumunu ve duruşunu —ne

¹⁷ *Field Circular Leader Development Program*, Center for Army Leadership, U.S. Army Command and General Staff College, Leavenworth, Kansas 1984, ss. 5-7.

¹⁸ *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, Cilt: 10, 1983.

¹⁹ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 33.

de olsa Yunanistan o anda İtilaf devletleri içindedir; doktor ise karşı kutup olan İttifak devletlerinin başını çeken Almanya'nın vatandaşıdır— doktora bir özetleme ihtiyacı duyar. Harbin (I. Dünya Savaşı) arifesinde müttefikler onun tarafsızlık duyurusunu affetmemişler; Fransız sempatzanı Venizelos'a destek verip 1916 Kasım'ında, nüfuz alanını bilhassa kuzeyde ve adalarda hissettiren bir karşı-devlet ihdas etmişler; bir ay içinde de Bulgaristan ve Almanya'ya karşı harp ilânını sağlamışlardır. 1917 Mayıs'ında Preve ve Teselya'da boy gösteren Fransız birlikleri onu tahttan feragata açıkça zorlamışlardır. Râzi gelmeseydi iç savaş çıkarmış ve sonunda gene onların isteği gerçekleşmiş. Sauerbrauch, ağır tütün tiryakisi Konstantin'in plevrasını (göğüs zarı) açıp geri kalan irinleri de başarıyla dışarıya akıtır. 1918 yazı başlangıcında Konstantin, Carmen Sokağı'ndaki sağlık merkezinden taburcu olurken cerraha şu izahatta bulunur. Yeniden tahtına kavuşması an meselesidir ve o vakit bütün tedâvi borçları Yunan devlet bütçesinden ödenecektir. Cerrah, “*Ona ne şüpheli? Majesteleri daha iyi bilirler*” cevabından öte bir şey diyemez.²⁰

[İngiltere'yi Lozan'da baş murahhas olarak temsil eden] Lord Curzon, spinal ve siyatik ağrılarına karşı çelik korse desteğine başvuruyordu. Bir aralık bacak damarlarındaki trombo-flebit (tıkayıcı pıhtı) yüzünden makamını Lord Balfour'a emanet bırakmak zorunda kalmıştır. Çanakkale'de Osmanlı'dan yediği tokat da maneviyatını ziyadesiyle bozmuştur. Fransa Başbakanı Raymond Poincaré ile bir görüşmesinde bu gerekçeyle alenen göz yaşlarına boğulmuştur.²¹

1916-1919 yılları arasında ağır bir hastalık, [Haşhaşinler'in devamı sayılan Şia'nın Nizari İsmailî kolu önderi] Üçüncü Ağa Han'ı, ortalıkta gözükmekten men etmiştir. Sonunda iyileşmiş, ancak göz yuvarları fazlaca dış bükey kalmıştır. Ağa Han'ın bir başka sorunu aşırı kilodur. 1936 yılında müridleri

Üçüncü Ağa Han (1877-1957)
(yaygınağ)

tarafından altınla (220 libre), on yıl sonra elmasla (243 buçuk libre) tartılmıştır. O törenlerde oğul Ali Han'ın ince silüetine bakan bazı müridler, gelecek tartım festivallerinin daha ucuza çıkacağını düşünmüş olsalar gerektir. Lâkin; önce bir baronun dul kızıyla, ardından ondan boşanıp aktris Rita Hayworth ile evlenen uçarı Ali Han, babasından cemaatının liderlik icâzetini alamadı. Üçüncü Ağa Han onu atlayıp, yerine Harvard mezunu torunu Kerim'i seçti. İmamlık hâlen [her üç yılda bir dünya çapında mimarlık ödülleri dağıtan] Kerim (IV. Ağa Han)'dedir.²²

Başkan Woodrow Wilson'un [1856-1924] hayatı kronik (süreğen) hastalıklarla dopdoludur.

²⁰ Ferdinand Sauerbrauch, “Gekrönte Patienten-Ehrenhalber, 202-235. Sahifeler Arası Bölüm”, *Das war mein Leben*, Beertelsmann Lesering, München [Mühnih], 1956, ss. 205-206.

²¹ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 194.

²² Enno Franzius, *History of the Order of Assassins*, Funk & Wagnalls, New York 1969, s. 209.

1874-1910 arası zaman diliminde on iki ayrı hastalık geçirmiştir. Bütün bunlara rağmen, 4 Mart 1921'de Beyaz Saray'ı devrettiği yakışıklı ve görünüşte çok sıhhatli Harding'i gömecektir. Harding, 2 Ağustos 1923'te elli sekizinci yaşında sürpriz bir surette beyin kanamasından ahirete geçecektir.²³

Dwight D. Eisenhower [1890-1969] ikinci dönem başkanlığı sırasında bir beyin damarı kasılması geçirmiştir. 1959'da Türkiye dahil, bazı ülkeleri kapsayan bir yolculuğa çıkmış; bu arada Afganistan'ın başşehri Kabil'de deniz seviyesinden 6000 ft (yaklaşık 1800 m) yükseklik kendisini bayağı zorlamıştır. 24 basamaklı bir merdivende nefessiz kalmıştır. Ancak bu gibi ihtimallere hazırlıklı bulunan gizli servis oksijen tüplerini yetiştirince, çabucak kendisine gelmiştir. O esnada yetmişinci yaşındadır.²⁴

1960 yılında 43 yaşında en genç başkan seçilen John F. Kennedy, gençliğinde omurilik sorunları yaşamıştır. Adrenal bezinin kısmen kifayetsiz çalışmasından ötürü de 1947'den beri vücuduna kortizonlu ilaçlar girmekteydi. [Onun 1963'te Dallas'ta suikaste uğramasının ardından yardımcı sıfatıyla yerini alan] Lyndon Johnson için böbrek taşları hep baş belâsı olagelmıştır. Başkanlığa geçtiğinde, yaşadığı kalp krizi²⁵ tam sekiz yıl öncesinde kalmış oluyordu.²⁶

Adolf Hitler'in kafasında, kendisine yönelik ezâ hezeyanları bulunduğunu ve kindar, saldırgan tutumlarının bu sabuklamalardan temellendiği kolayca söylenebilir.²⁷

"Bu gibi perseküsyon delirli paranoya halleri, içinde yaşanan zamanın hâdiseleri ile ilişkilidir. Eski devirlerde bu gibi hastaların eziyet verenleri cin, peri vs. gibi ruhanî varlıklar iken; modern çağda onların yerini siyasal partiler, etnik gruplar vs. almışlardır."²⁸

Hitler'in generali Rommel, Libya üzerinden bütün kuvvetleriyle batıya çekişi büyük maharetle başarmış ancak bu harekât onun sıhhatine mâl'olmuştur. Ocak 1943'de rahatsızlıklarını eşine bildirmiş; kalp, sinir ve romatizma sorunları yaşadığını ifade etmiştir. Mart ayında uzun bir sağaltım ve nekahat izni için Almanya'ya dönmüştür.²⁹

²³ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, ss. 54-55.

²⁴ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 184.

²⁵ Hekimler kalp sektesi geçirmiş hastalara daima bundan böyle kedersiz gamsız bir hayat tarzı önerirler. Kendisi bu öneriye mi rağbet etmiştir? Yoksa mizacı mı öyledir? O, fiziksel şakaları seven bir adammış. Yine Texas'daki kurs günlerimizde Texaslı Johnson'un, artık kocaman bir müzeye çevrilmiş olan çiftliğini, bir turist kafesi arasında gezmek bize kismet olmuştu. Bir aralık başımızdaki mihmandar onun vitrine konmuş favori otomobilini de gösterdi. Bu özel araba amfibik yapıda olup su ortamında gayet kolaylıkla yüzebiliyormuş. İşte bu itibarla müteveffa başkanın beylik şakası, dostlarını arabasıyla gezdirirken direksiyonu birden yakındaki ırmağa sürüp onları ürkütmekmiş!

²⁶ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 189.

²⁷ Paul Reiwald, *De l'esprit des masses: Trait  de psychologie collective*, Deauchaux et Niestl  Editeur, Paris 1949, s. 53.

²⁸ Rasim Adasal, *Ruh Hastalıkları*, ilâveli üçüncü baskı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara 1976, s. 263.

²⁹ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 131.

Benito Mussolini'nin, 1905'te daha 22 yaşında frengi mikrobi kapıldığı sonradan anlaşılmıştır. 1939 yılına geldiğinde hastalığın sinir sistemine işlediğine dair şüphe verecek çok gerekçe vardır. Nitekim Fransız elçisi, İtalya'nın diktatöründe bir zihni çöküş durumu rapor etmiştir. Nihayet gizli polis, bu konuda tıbbi müdahale lâzım geldiğini, damat Kont Ciano'ya söylemiştir. Önceden, 1925 yılında "Duçe" kan tükürecek kadar peptik ülserden de çekmiştir. Kendisini 1943'te muayene eden ("Führer"ın özel tabibi) Dr. Morell bazı tavsiyelerde bulunmuştur.³⁰

İspanya diktatörü General Franco'nun³¹ 1963'den beri şeker ve Parkinsonizm problemi yaşamakta olduğu söylentisi çıkmıştır. 1961 senesinde uzunca bir inziva dönemi ardından halka yeniden gözükteğünde; pek de anlamlı olmayan bir yüz ifadesiyle ve ağız hafifçe açık vaziyette etrafına bakınmıştır.³² Mısır'ın eski devlet başkanlarından Cemâl Abdül Nâsır'ın [1918-1970] diabet olduğuna dair imâlar hep ortalıkta vardı. Bir aralık Sovyet Rusya'ya giderek bacak damarlarına da çâre aramıştır. 1960 senesinde bir grup Amerikalı psikiyatrist ve psikolog, Sovyet lideri Nikita Kruşçev hakkında [tabii ki uzaktan uzağa] stabil hipomani tanısı koymuşlardır.³³ {Mani, dalgalı $y=\sin(x)$ fonksiyonu grafiğini andıran} bipolar bozukluk (manik-depresif cinniye) hâlinin çökkünlük evresinden sonra gelen ve sürekli tekrarlanan coşkunculuk evresidir. Van Gogh, Paul Gauguin, Fikret Muallâ örneklerindeki gibi birçok sanatçı bu hâlet-i ruhiye içinde yaşadılar. Çökkünlük zaman dilimlerinde âdetâ veri toplama ve gözlem yapıp, müteakip *mania* püskürmelerinde eserler (tablo, beste, roman vs.) vücuda getirdiler. Stabil hipomani, bu anlamdaki maninin, kararlı (bunalım ile pek alternatif gitmeyen) amma daha hafif bir versiyonu hükmündedir.³⁴

Francisco Franco (1892-1975)
Orta yaşa doğru ve nispeten
sıhhatli iken (yaygınağ)

1964 senesinde Japon başbakanı Ikeda Hayato [1899-1965] bir aralık gırtlak kanseri tedavisi görmüş, bu esnada ülkesini bir klinikten yönetmişti. Bu tarih-

³⁰ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 132.

³¹ General Franco'nun son günlerindeki sağlık durumu Türkiye'nin tek kanallı resmi televizyon ajanslarında sıkça dile getiriliyordu. Yani Generalin ölüm döşeginde olduğu artık saklanamıyordu. Buna rağmen Madrid kaynaklı bazı yorumlar, onun büyük bir yaşama arzusu sergilediği, hayata inatla tutulduğu doğrultusunda bazı güzelleme (embellishments) ekleme zorunluluğunu duyuyordu besbelli. Bir öğlen üzeri okul kantininde yine bu gibi haberler ekrandan kulağımıza çalındı. O esnada; keskin sol görüşlü ve özdekçi (materyalist) olarak bildiğim D.D.'nin yorumu bana başka bakımdan bir sürpriz gibi gelip hafızama nokşolmuştur:

- "İstedğin kadar debelen! Kocaa Azrail ile baş edebilen mi lan? Senin, ananı *sinkaf* eder!"
Demek o öğrenci, aslında ölüm melâkesine inanıyordu.

³² Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 207.

³³ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 134.

³⁴ Sinan Çaya, *Behavioral Sciences for Engineers [Mühendislere Davranış Bilimleri] Adlı Seçmeli Lisans Dersinin Basılmamış Notları*, Marmara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, İstanbul 2012.

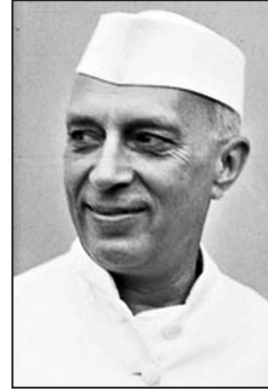

Ikeda Hayato (yaygınağ)

ten az bir süre öncesinde Hint başbakanı Cevahirlal Nehru [1889-1964], inme geçirmiş ama göreve devam etmiştir. Aylar boyu, meclisin sıralarına tutunarak idare-i maslahat edebilmiştir.³⁵

1964 Nisanı'nda Paris'te bir genito-üriner [bevliye] kliniğinde gûya Kamboçya'nın (gerçekte var olmayan) kralı için 1,98 metrelik özel bir hasta yatağı kondu. Derken bu yatağa, prostotektomi (prostat bezinin çıkartılması) ameliyesi görececek olan General Charles de Gaulle yattı.³⁶ (Daha yakın zamanın Fransız başkanlarından François Mitterrand da ilerleyen yaşında prostatındaki habis gelişmelere rağmen görevini tamamlamıştır). {Frederick Forsyth ünlü *Çakal* adlı romanında De Gaulle'in uzun boyunu, olaylar dizisi-

nin doruk noktasında değerlendirir. Kitap, bir İngiliz profesyonel tetikçinin De Gaulle'e suikast planlaması kurgusuna dayanır. Tetikçi kılık değiştirmekte usta, adam akıllı nişancı ve Fransızca bilen soğuk kanlı bir tiptir. Başkanın itiyatlarına dair literatür okuyup bilgilenir. Paris'e gelip provalar yapar. Belçikalı bir ustaya, koltuk değneğine benzeyen özel (parçalara ayrılabilir) bir tüfek ve (bir nev'i dumdum kurşunu misâli) beden içinde tekrar patlayan özel mermiler hazırlatır. Eski muhariplere madalya dağıtım günü harekete geçer. Tam tetiğe asıldığı anda, başkan, göğsünü süslediği eski askeri yanağından öpmek üzere bir baş boyu eğilir ve özel mermi onu atlayıp sessizce, sıcaktan yumuşamış asfalta saplanır}.

Cevahirlal Nehru (yaygınağ)

Eski Hollywood yıldızı Ronald Reagan'ın (1914-2004) son dönemlerde bir bağırsak ameliyatı geçirdiği Türkiye basınında da tafsillatlı şekilde bahis konusu olmuştur. Daha öncesinde (1981) özel civalı mermiyle vurulan Reagan, çok kuvvetli bünyesi sayesinde bu bâdireyi atlatmış idi. Ömür çizgisi uzunca olan Reagan son zamanlarında Alzheimer hastalığına dūçar olmuştur. Son eşi olan, eski aktris ve on yaş küçüğü Nancy Reagan ise 2016 yılına kadar yaşamıştır.

[Önceki Yugoslavya'nın birleştirici ve güçlü lideri] Mareşal Tito'nun son zamanlarında tromboz (damarda tıkanma) nedeniyle bir bacağı ampute edilmişti. Buna rağmen ekranlarda gülümseyen bir görüntüsü çıkmış idi. {Mareşal Tito'nun Yugoslavya'sının; Türk diplomatlarına suikast yapan ASALA tedhiş örgütü mensuplarına karşı; failleri belirlemede gönülsüz olan başka birçok

³⁵ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 207.

³⁶ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, s. 208.

devletten farklı olarak ciddiyet içinde harekete geçmesi, Türkiye açısından takdir-i şâyan bir tutumdur}.

Josip Broz Tito (1892-1980)
Genç ve sıhhatli yıllarında
(yaygınağ)

Liderlerin sağlığı hususunda Winston Churchill'i başlı başına bir "ayaklı tıp ansiklopedisi" olarak ni-teleyip ona sayfalar ayırmak, gayet yerinde bir dav-ranış olacaktır: Evvelâ şunu belirtmelidir ki kendisi, babasıyla aynı yaşta öleceğine kanaat etmiş ve ilk 46 senesini bu yüzden, sanki öleceğini biliyormuş gibi bir ruh hâlinde geçirmiştir. Büyük hırs ve çılgın bir yo-ğunluk içinde çalışıp 33'ünde kabineye girmesi belki bu sayede mümkün olmuştur. 1940 yılında, 65 ya-şında başvekilliğe ulaşmıştır. Üç yıl sonra bir zatürre atlatmıştır. Esasen gençliğinden beri yolculuklarında yanında oksijen tüpleri taşımakta; uzun konuşmalar arasında bunlarla nefeslenmekteydi.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında; Kahire, Tahran, Yalta gezilerinde larenjit (gırtlak iltihaplanması), kalp ritmi aksamaları, iştahsızlık, ateş basmaları gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Doktoru Moran, 1944 yılını onun bedensel ve akli çöküşünün başlangıcı ad-deder. 1949 Ağustosunda sağ elinde bir zâfiyet duyumsayan ama bu hususu atlatan politika ustası; sonradan sol yanına tesir eden daha ağır bir inme geçirmiştir.

Şubat 1955'deki Ülkeler Topluluğu başbakanlar toplantısında son defa bir milletlerarası etkinliğe başkanlık etmenin hazzını yaşamış; ardından gelen günlerde Buckingham Sarayı'ndaki bir dâvette yığılıp kalmıştır. Şimdi yetmiş iki yaşına ulaşmış durumdadır. Nisan ayında başbakanlığı bırakmış, günlerini çoğunlukla yatarak geçirmeye başlamıştır.³⁷ Yıllar önce seyrettiğim bir bel-geselde, Winston Churchill'in harp esnasında geceleri çalışmak ve gündüzleri uyumak gibi bir alışkanlık geliştirdiği vurgulanıyordu. Birçok film görüntü-sünde ve fotoğrafta ağızda puro ile gözükmesi de ilginçtir. Aşikâr nefes dar-lığına karşın tiryakilikten vazgeçemediği görülmektedir. Kilolu görüntüsüne rağmen yüksek bir karizması olduğunu teslim edebiliriz. İstanbul efendisi bir eczacı ağabeyden Kütahya'da seneler önce dinlediğim bir Churchill anekdotu (hikâyecik), onun hazır cevaplığına ve keskin zekâsına bir küçük karinedir: Bir mecliste, helâ dönüşü pantolonunun önünü açık unuttuğunu yüzüne söylemek zorunda kalmışlar. Gülerek cevap vermiş:

- Dükkân açık kalsa da tezgâhtar içeridel!

Sovyet Rusya, Leonid Brejnev'den (1906-1982) itibaren ard arda hasta Po-lit Büro liderlerinin eline geçti. Önce Andropov "sağlığının birden bozulması üzerine, Ağustos 1983'ten sonra halk arasında görülmedi."³⁸ Onun peşinden makama gelen Chernenko'nun da "çok geçmeden Andropov gibi sağlığı bo-

³⁷ Hugh L'Etang, *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Incorporation Publishers, New York 1970, ss. 146-151.

³⁸ *Ana Britanica*, Cilt: 2, 1987, s. 76.

zuldu; hastalığı nedeniyle resmî törenlere katılmamaya başladı.”³⁹ Böylece üç Prezidyum Başkanı neredeyse peş peşe gitmiş bulunuyordu. {Nüktedan bir arkadaş o günlerde, seçmeli Rusça dersi veren bir genç öğretmene; “yoldaş, bu nice iştir ha?” diye takıldığında, yanı başında bendeniz de vardım}.

Sembolik Berlin Duvarı, sağlığı iyi gözükken Gorbaçov döneminde ve onun göz yummasıyla yıkılıp yönetim Rusya Federasyonu olarak yeniden yapılandı. Baştaki adamın sıhhatini sır gibi görme alışkanlığı ise birden terk edilemezdi: “Dört ay içerisinde iki kez kalp rahatsızlığı geçiren Yeltsin; ABD basınıyla Moskovski Komsomolets gazetesini, sağlığının kötüleştiğini yazdı diye suçlamıştır.”⁴⁰

Mao ile ilgili bir filmin başlangıç sahnesi, onu, tıpkı gençlik günlerindeki gibi, Shaoshan köyünde Xiang Jang ırmağında yüzerken göstermiştir.⁴¹ Çin Halk Cumhuriyeti’nin daha sonraki tarihli sembolik lideri Deng Şiapoing hakkında, bir gazete⁴² bir Şangay dergisinden alıntı fotoğrafın altında “Büyük Lider Çok Sağlıklı” ara manşeti çıkmıştır. Yaklaşık bir sene sonra ise aynı gazetenin⁴³ “Bir Hanedanlığın Sonu” diye bir teşbih içeren ara başlığın altında, doksan bir yaşındaki Şiapoing’in, Pekin’deki evinde bir tekerlekli sandalyede ve konuşma yetisini kaybetmiş olarak yaşadığı ifade edilmiştir. (Çinli lider bu tarihten itibaren daha iki sene süreyle hayatta kalacaktır). {Texas’ta bir kursta bulunduğumuz sırada hava astsubayı menşeli bir ders hocamız bir aralık bu Mao’nun sağlığı meselesine dair birinci elden sayılabilecek ilginç bir malûmat vermişti. Kendisi 1970’lerin sonlarında yoğun Çince öğretiminden geçirilip Birleşik Amerika’nın Pekin Temsilciliği’nin askerî ataşelik kısmında göreve gönderilmiş. Meslek icabı edindiği bilgilere göre; ne zaman Mao Zedong (1893-1976) kendisini iyi hissetmez ise, bir dublörü hemen havuza girip yüz-meye başlar ve mahsusçuktan fotoğraf objektiflerine yakalanırmış! Mao’nun yüzücülüğü ünlüdür ne de olsa}.

Osmanlı’ya Dair Müstakil Bir Bölüm

Niğbolu kahramanı Yıldırım Bayezid, Timur’a esir düştükten yedi ay kadar sonra kederinden ve nefes darlığından kırk dört yaşında vefat etti (1403). Timur haberi alınca “yazık oldu, büyük bir mücahidi kaybettik” demekten kendisini alamadı.⁴⁴ (Kimi kaynaklara göre ise zehir içerek intihar etmiştir).

Fatih’in aslı güzergâhı belli olmayan bir sefere giderken Gebze mevkiinde Hünkâr Çayırı’nda Hak’ka yürüdüğü malûmdur. Bir şekilde saraya sızmış bir İtalyan asıllı casus hekim tarafından kronik civa zehirlenmesine tâbi tutulup işte bu yüzden öldüğü⁴⁵ tezi ile birlikte; diğer bazı kaynaklarda; tıpkı Osman Gazi

³⁹ Ana Britanica, Cilt: 6, 1987, s. 382.

⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 15 Kasım 1995.

⁴¹ Star Dergisi, Sayı: 48.

⁴² Milliyet Gazetesi, 13 Ocak 1995.

⁴³ Milliyet Gazetesi, 29 Ekim 1995.

⁴⁴ Ayhan Buz, Osman Gazi’den Vahdettin’e Osmanlı Kronolojik Tarihi, Kilim Matbaası, İstanbul 2009a, s. 27.

⁴⁵ Nurettin Uzunoglu, A Concise History of the Ottoman Empire, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 25.

atası gibi nikris (gut, damla) diye bilinen (ve ürik asit salgısını arttıran metabolik hastalıktan) ahrete göçtüğü de ayrıca ifade edilmektedir.

III. Mehmet'in çocukken sünnetini yapan Cerrah Mehmet Paşa'nın da sonradan getirildiği sadrazamlık makamından, yine nikris hastalığı yüzünden alındığı bilinmektedir.⁴⁶

Topal Recep Paşa da nikristen (gut) muzdarip idi. IV. Murad'ın genç yaşında vezir-i âzamlığını yapan, el altından âsi Yeniçeri ağaları ile pazarlıklar sürdüren ve gizli tertiplerin içinde bulunan, genç sultana aba ardından sopa gösterici tavırlar takınan paşa ("*abdest aldın mı padişahım?*"), disiplinsizlerin bir ayak divanında yine gözdağı için iç avluda toplandıkları sırada belâsını buldu. Sarayın sâdik adamları sür'atle paşadan ve şürekâsından bıkkın halkı silâhlendirip dış avluya topladılar. Birden dengeler değişti (İçeriden açıkça duyulan "*Padişahım çok yaşa!*" nidâları). Genç sultan, paşaya önce bir sözel misilleme yapıp ("*abdest al bre zorba başı!*") ardından kendisini oracıkta celâtlara teslim etti. Hâdise, kimi tarihçilerin yorumuyla, IV. Murad'ın âdetâ bir anda mânen büyümesini temsil eder.⁴⁷

Osmanlı tahtının sert padişahı I. Selim'in (Yavuz), sırtında çıkan şirpençe çıbanını hamamda bir tellâka ovdurtup azdırmış olduğunu okul kitaplarında okumuştuk. Bu hâlin sebebiyet verdiği dermansızlık ve çöküş yüzünden cesur padişah, Edirne yolunda Çorlu mevkiinde çadırında, musahibi (nedim, sırdaş) Hasan Can Çelebi ile birlikte Yâsin okuyarak ruh teslim etmiştir.

III. Mehmet henüz Manisa'da sancak beyi iken lalalığını üstlenen Lala Mehmet Paşa, şehzâde tahta çıktıktan sonra (Kasım 1495) vezir-i âzam yapılmıştır. Divan-i Hümayun'a bir gün reislik edebilmiş, II. Selim gibi o da şirpençeden hastalanarak makama tayininin 10. gününde vefat etmiştir. (Bu sadrazam devşirme olmayıp Manisalı bir zeamet sahibinin oğludur.)⁴⁸

Yavuz'un oğlu Kanuni (I. Süleyman) tahtında 46 sene gibi uzun bir dönem kalarak yaşlılık günlerini yaşamış; tabiatıyla giderek bozulan sağlığı, Muhibbi mahlâsını kullanan bu şair sultana ünlü beytini söyletmiştir:

*Olmaya devlet [mutluluk] cihanda
Bir nefes sıhhat gibi!*

Muhteşem Süleyman, Zigetvar kalesinin fethini göremeden vefat etmiş (1566), Sadrazam Sokullu bir yandan Şehzâde Selim'e haber uçururken bir yandan askerden sultanın ölümünü gizlemiştir. {Dönüş yolunda II. Selim'in gelişinde askere cülûs bahşişi ilk defa verilmiş ve sonradan gelenekselleşmiştir}.

Üçüncü Osman'ın (1699-1757) ruh hâli bakımından bazı gariplikleri nakledilmiştir. Yaklaşık üç yıllık saltanatı döneminde musikişinasları saraydan

⁴⁶ Ayhan Buz, *Sokullu'dan Damat Ferit'e, Osmanlı Sadrazamları*, Kilim Matbaası, İstanbul 2009b, s. 67.

⁴⁷ Genel kültürü ve tarih bilgisi de çok engin olan şair Behçet Kemâl Çağlar, lise birinci sınıfta edebiyat öğretmenimizdi. Bir derste lâf lâfı açınca cûşa gelerek o nefis üslûbuyla tarihten bu yapırağı anlattı. Bu tarihsel olguyu ilkin onun şair ağzından dinlemek böylece bize kısmet oldu.

⁴⁸ Ayhan Buz, *Sokullu'dan Damat Ferit'e, Osmanlı Sadrazamları*, Kilim Matbaası, İstanbul 2009b, s. 61.

kovmuş, harem erbâbına (kadınlar taifesine) pek mârüz kalmamaya dikkat etmiş, yedi defa sadrazam değiştirmiştir. Ahırkapı deniz fenerinin ve Nur-i Osmaniye camiinin bânisi bu hükümdar, şehzâdeliğinde kafeste en uzun süre kalan şehzade idi (56. yaşına kadar). Atası Yavuz gibi, bir çıbanın sebep olduğu hastalıktan vefat etmiştir.⁴⁹ {Bilindiği üzere ondördüncü sultan I. Ahmed'den itibaren şehzadelerin sancak beyliğine çıkmaları kaldırılmış; sarayda kafes (veya şimşirlik) tâbir edilen kısıtlı bir mahalde göz altında bulunmaları sağlanmıştır. Aynı zamanda babadan oğula yerine hanedanın büyük oğluna tahtın düşmesi yolu açılmıştır. Anılan yeni gelenek, bir ilke olarak kardeş katlinin kaldırılması esasına dayanır. Kösem Sultan'ın bu usûle geçişte telkinleri olduğu söylenir. I. Ahmed'den sonra ilk defa bir kardeş (I. Mustafa) tahta geçmiştir. *Korktuğu cellâtları karşısında bulmamış; amma yaşadığı gerilim akli yeteneklerini zedelemiştir.* [Sonradan ikinci Viyana kuşatmasını saraydan yönetecek olan] IV. (Avcı) Mehmed 1687'de hâl edilip yerine Sultan İbrahim'in oğlu II. Süleyman tahta konmak istenince o da bu habere inanmak istememiştir. Ölüm korkusuyla, evvelâ şimşirlikten çıkmaya bir türlü yanaşmamıştır.⁵⁰ (Görüldüğü üzere kardeş katlinin son bulması birden olmamış, bir vetire / süreç izleyerek yerine oturmuştur).

III. Mustafa'nın (1717-1774) ıslahatçı bir duruşu olduğu —bu kafaya uygun yetiştirdiği oğlu III. Selim ıslahatları daha ileri boyutlara taşıyacaktı— ancak bununla beraber bazı garip halleri (hurafelere yatkınlığı) bulunduğu kaynaklarda kaydedilmiştir. Zamanında sarayda büyücüler ve münecimlerin peydahlandıkları ve rağbet gördükleri bilinmektedir.

Duraklama ve gerileme devrinden itibaren akli malûliyet ya da en azından akıl zayıflığı sergilemiş gibi görünen sultanlar mevzuu, zamanın ve şartların içinde kıymetlendirilmesi gereken bir husustur. Bu noktada bir tarihsel romanda şu satırları okuyoruz ki gerçekçi bir muhakeme yansıtmaktadır: “Aynı düşlerle [tahta oturmak] bekleyen ağabeylerinin delirdiğini gören herhangi biri, zaten delirmek-delirmemek açmazına sıkışacağı için delirmek zorundaydı. Çünkü dedelerinden III. Mehmet'in, padişah olur olmaz, aralarında meme çocukları da bulunan on dokuz kardeşini tarihte okuyan (ve devletin tarihini de bilmek zorunda olan) şehzâde, delirmeye mahkûmdu.”⁵¹ (Günümüz psikiyatri bilminde deli yoktur akıl hastası vardır; ancak tarihsel bağlam içinde anılan sözcüğün kullanımında beis yoktur). {Hanedanın kanı kutsal sayılıp dökülmesi men edildiğinden, teknik yöntem olarak ibrişim kementle boğulmala-

Sultan III. Osman (yaygınâğ)

⁴⁹ Yaygınâğ (internet) bilgisi, erişim: Mayıs 2017.

⁵⁰ *Renkli Osmanlı Padişahları Albümü ve Hayatları*, Kurtuluş Yayınları, Ankara, (t.y. [c.1980]).

⁵¹ Orhan Pamuk, *Kara Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1990.

rı lâzım geliyordu. III. Mehmed'in anılan küçük kardeşleri, bu korkunç ama kaçınılmaz ameliye öncesinde sür'atle sünnet edilerek bari bu açıdan ahrete hazırlanmışlardır. Ritüel, her defasında emri verenleri de derin kedere gark etmiş, asla ve kat'a canavarca hisler söz konusu olmamıştır. Önceden Ankara Savaşı ile Çelebi Mehmed'in cülüsü (tahta çıkış) arasında kardeş kavgalarıyla geçen on bir yıllık fetret dönemi, belleklerden silinmeyen bir ibrettir. Devlet-i Âliye'nin bekâsı yüzeysel bir şiar olmayıp, şehzâdelerce sahiden içselleştirilmiş bir gerekliliktir.}

*Sultan İbrahim, sırf yolsuzluk yapanlara mâni olduğu, devlet haznesini soyanları etrafından uzaklaştırdığı için, muarızları ona "Deli" sanını takmışlardır.*⁵²

Sultan İbrahim'in öfke krizleri gösterdiği, müzmin baş ağrısı çektiği doğrudur. Libido (şehvanilik) bileyişlerini, soyun devamı için annesi Kösem Sul-

Üç Aylık Sultan, V. Murad (yaygınağ)

tan'ın plânlarına mâl' etmek daha doğru olur. Kilolu cariyelerden hoşlanması belki uçrak (eksantrik) bir nitelik olmaktan daha öteye gidemez.

[Fransızca dilinden tarihi / biyografik eserler kaleme alan Kenize Murad'ın büyük dedesi] V. Murad (1840-1904), Genç Osmanlı hareketini şehzâdeliğinde benimsemiş, onlara, başa geçtiğinde meşrutiyeti ilân edeceğini belirtmiştir. Ancak, önceden bildiği halde, amcası Abdülaziz'in halli [ve

akabinde intihar süsü verilerek katli] hiç ummadığı bir anda gerçekleşip maniviyatını ve akli melekelerini etkilemiştir. İyileşmesinden ümit kesilince; 94 günlük saltanatının ardından tahtı II. Abdülhamid'e terk edip Çırağan Sarayı'nda nezâret altında hayatına devam etmiştir.⁵³

İlhami Soysal çeyrek asır önce Osmanlı hanedanına dair kaleme aldığı, gazete ekinde çıkmış bir yazısında (*"Osmanoğulları'nun 622 Yıllık Saltanatı İki Mart Arasına Sıkışmıştır"*) üslubunu çok sert tutarak şöyle bir cümleye yer vermiştir: *"İbrahim, Beşinci Murat, birinci Mustafa ise resmen birer deli idiler."*

Halbuki I. Mustafa'ya delilik nispet edilmesi havuzdaki balıklara para atmasındandır ki hizmetkârlara, onları incitmeden bahşış vermek üzere bu davranışı benimsediği ifade edilmiştir. V. Murad'ın mahpus hayatı esnasında tekrar aklının başına geldiği bilinmektedir. II. Abdülhamid'inin artık devletin idaresine, üstelik ince bir siyaset ve çok ustalıklı bir diplomasi yoluyla tam bir vukufiyet kesbetmişliğin ardından tahtı ona geri verecek hâli mi vardı? V. Murad'a merhametle⁵⁴ davranmış, onun hayatına kastetmeyi hiçbir zaman düşünmemiştir.

⁵² Nurettin Uzunoğlu, *A Concise History of the Ottoman Empire*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 74.

⁵³ *Renkli Osmanlı Padişahları Albümü ve Hayatları*, Kurtuluş Yayınları, Ankara, (t.y. [c. 1980]).

⁵⁴ Şartlar icabı gelişmiş vehimli ruhsal profiline rağmen, bu noktada bazı tahrik edici tezgâhlamalara dahi kapılmamıştır. Namık Kemâl'in *Vatan Yahut Silistre* adlı piyesi payitahtta oynanıp bazı

Osmanlı'da başarısız hekimbaşılara karşı oldukça ılımlı bir tavır alınmıştır. Âdet, bir padişahın vefatından sonra hekimbaşının vazifeden azliydi. Böylelikle onun tedâvide yetersiz kaldığı düşüncesi [zımnen] belirtilmiş oluyordu. Padişahın tahttan inmesi durumunda ise hekimbaşı görevde kalmaya devam ederdi.⁵⁵

Tanzimat Fermanı'nı ilân eden 31. Sultan Abdülmecid, 1861 yılında genç yaşında ince hastalıktan (verem) ahirete göçmüştür. Tıpkı babası II. Mahmud gibi. İnce hastalık tehdidi Cumhuriyet döneminin başlarında da devam etmiş; başvekillerden Adnan Menderes (1899-1961) çocuklukta ebeveynlerini bu hastalıktan kaybettiği için kendisi nâmına da hep ürküntü duymuştur. 1950 seçimlerinde iktidara gelince bu hastalıkla mücadele için Verem Savaş Derneği'ni kurmuştur. Memleket çapında ahali muayenelerden ve aşılarından geçirilmiş, anılan kampanya zamanın diğer bazı yapıcı teşebbüslerine göre çok daha önde giden bir örnek sergilemiştir.⁵⁶

Tartışma ve Sonuç

Amerika'da başarılı muharebe liderlerinin belli vasıflarını tespit etmek üzere yürütülen bir çalışma, ülkenin askerî tarihinden birçok verileri ayıklayıp kıymetlendirmiştir. İngiltere, İsrail ve Almanya'dan da bazı örnekler bakılmıştır. Çalışmanın sonunda, başarılı muharebe liderlerinin olumlu bir benlik algısı taşıdıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumun muhtemelen fiziki üstünlük ve iyi vücut sağlığından beslendiği pekâlâ söylenebilir. Ancak, hiç sportmen olmayan veya ciddi derecede rahatsız başarılı muharebe liderlerine de rast gelinmiştir! Dile getirilmesi gereken bir başka kısıtlılık ise anılan çalışmanın münhasıran muharebe liderlerine ve dahası, en küçük rütbelere itibaren inhisar etmesidir.⁵⁷

Devlet adamları, sıradan insanların fevkinde vasıflara ve donanımlara sahip özel kişilerdir. Seciyyelerinin kayda değer bir "katkısı" kendini gerçekleştirme arzusunun kuvvetli oluşudur. Belli bir hırs ve ona göre bir şevk, bir heyecan duyumsamaktır. Bu itibarla onların hemen hepsi bir yandan hastalıklarıyla boğuşurken bir yandan vazifelerinin gereğini yapmaktan geri durmamışlardır.

Öte yandan hastalık yoluyla veya kazaî / travmatik (yâni birdenbire), her nasıl olursa olsun, sonunda herkes bu dünyaya geldiği gibi gidecektir. Âyet-i Kerime'nin belirttiği üzere "her canlı ölümü tadacaktır." Bu konuda düşünmek, teemmül etmek; modern insan için moral bozucu ise; sebep, modern anlayışın eski zamanlara göre başkalaşmış olmasıdır. Yani paradigma (ku-ramca) bambaşka bir evrimleşme geçirmiştir.

revolusyoner "aydın" seyirci çevrelerce beğenildiğinde, "Allah muradımızı versin!" (V. Murad'ımızı geri getirsin) mealinde kinayeli tezahüratlar, bu gibi provokasyonlara sadece bir tane örnektir. Ali Suavi'nin V. Murad'ı Çırağan Sarayı'ndan kaçırma teşebbüsünden sonra dahi sultanın bu tutumu değişmemiştir.

⁵⁵ Ayşegül Demirhan, *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1982, s. 145.

⁵⁶ Sinan Çaya, "The Poor of the Europe (-an Union), in Contemporary Times {37-49 Sayfalar arası makale}", *Canadian Social Science*, Vol. 12, No. 6, 2016, s. 39.

⁵⁷ *Leadership in Combat: An Historical Appraisal*, USMA History Department adlı yayına atf yapılarak kaydeden USMA 4-Year Honor Education Program, West Point-New York, August 1994, s. 74.

Osmanlı mezarlıkları ekseriya cami bahçelerindeki hazireler şeklinde yerleşme merkezlerinin tam göbeğinde idiler. O toplumda, ölüm gerçeğini unutturmaya dayalı günümüz bakışının tam zıddı bir duruş hükümfermâ idi. Maksat murat, bilâkis dünyanın fâniliğini vurgulamak ve ölüm temasından ibret alınmasını sağlamak idi.

Hastalık ve giderek ölüm; soyluluk, zenginlik, mevki, makam, rütbe, unvan mı tanır? Klasik Fransız yazarın öyküsünde,⁵⁸ saray ekrânının bütün didinmelerine rağmen, başını duvara doğru çevirip ağlayan sevimli küçük prens, çocuk yaşında bu hazin hakikatin farkına varmıyor mu? “*Demek veliaht olmak hiçbir şey değılmış*” diye mırıldanmıyor mu? Çetin harp şartlarında ve değışik iklimlerde yıllar yılı belli hastalıklara sunuk kalmış bulunan Gazi M. Kemâl Paşa; sonunda; “*beni Türk hekimlerine emanet ediniz!*” veciz sözünü sarf etmiyor mu?

Kaynaklar

ADASAL, Rasim: *Ruh Hastalıkları*, ilâveli üçüncü baskı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara 1976.

Ana Britanica, Cilt: 2, 1987.

Ana Britanica, Cilt: 6, 1987.

ATABEK, Emine M.: *Ortaçağ Tabâbeti*, Hilâl Matbaası, İstanbul 1972.

BUZ, Ayhan: *Osman Gazi'den Vahdettin'e Osmanlı Kronolojik Tarihi*, Kilim Matbaası, İstanbul, 2009a.

BUZ, Ayhan: *Sokullu'dan Damat Ferit'e, Osmanlı Sadrâzamları*, Kilim Matbaası, İstanbul 2009b.

CHAUVEL, Geneviève: *Ich, Saladin: Das Schwert des Gerechten [Ben, Selâhaddin: Salihlerin Kılıcı]* [Fransızca orijinal başlık: *Saladin, Rassembleur de l'Islam (Selâhaddin, İslâmiyetin Toparlayıcısı)*], (Almanca'ya çev. Regina Maria Hartwig), Bastei Lübbe, Berlin 1992.

ÇAYA, Sinan: *Behavioral Sciences for Engineers [Mühendislere Davranış Bilimleri] Adlı Seçmeli Lisans Dersinin Basılmamış Notları*, Marmara Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İstanbul 2012.

ÇAYA, Sinan: “The Poor of the Europe (-an Union), in Contemporary Times”, *Canadian Social Science*, Vol. 12, No. 6, 2016, ss. 37-49.

DAUDET, Alphonse: “La Mort du Dauphin” [Veliahtın Ölümü], *Lettres de mon moulin* [Değirmenimden Mektuplar], Paris 1866.

DEMİRHAN, Ayşegül: *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1982.

FERAN, Zühtü: *Croisade de Nicopolis et Yıldırım Bayezid*, Civan Matbaası, İstanbul 1966.

Field Circular Leader Development Program, Center for Army Leadership, U.S. Army Command and General Staff College, Leavenworth-Kansas 1984.

FORSYTH, Frederick: *Der Schakal* [The Day of the Jackal], 15. Auflage, (aus dem Englischen von Tom Knoth), R. Piper & Co. Verlag, München & Zürich 1988.

⁵⁸ Alphonse Daudet, “La Mort du Dauphin” [Veliahtın Ölümü], *Lettres de Mon Moulin* [Değirmenimden Mektuplar], Paris 1866.

FRANZİUS, Enno: *History of the Order of Assassins*, New York: Funk & Wagnalls, New York 1969.

L'ETANG, Hugh: *The Pathology of Leadership*, Hawthorn Books Inc. Publishers, New York 1970.

Milliyet Gazetesi, 13 Ocak 1995.

Milliyet Gazetesi, 29 Ekim 1995.

Milliyet Gazetesi, 15 Kasım 1995.

PAMUK, Orhan: *Kara Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1990.

Renkli Osmanlı Padişahları Albümü ve Hayatları, Kurtuluş Yayınları, Ankara, t.y. (takriben 1980'ler).

QUİEJO, Jon: "The World's First Physician: Hippocrates and the Discovery of Medicine", *Breakthrough: How the 10 Greatest Discoveries in Medicine Saved Millions and Changed Our View of the World*, FT Science Press, Indianapolis, Indiana 2010.

REİWALD, Paul: *De l'esprit des masses: Traité de psychologie collective*, Deachaux et Niestlé, Éditeur, Paris 1949.

SAUERBRAUCH, Ferdinand: "Gekrönte Patienten-Ehrenhalber", *Das war mein Leben*, Beertelsmann Lesering, München [Mühnih], 1956, ss. 202-235.

Star Dergisi, Sayı: 48.

STOKESBURY, James L.: "Leadership As An Art", TAYLOR, Robert L. & ROSENBACH, William E. (Ed.): *Military Leadership in Pursuit of Excellence*, Fifth Edition, Westview Press, San Francisco 2005.

TEZCAN, Mahmut: *Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar*, Gelişim Yayınları, Ankara 1995.

UZLUK, Feridun Nafiz: *Genel Tıp Tarihi I*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayın No. 20, Ankara 1959.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Cilt: 10, 1983.

USMA [United States Military Academy], *The 4-Year Honor Education Program*, West Point-New York, August 1994.

UZUNOĞLU, Nurettin: *A Concise History of the Ottoman Empire*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

WALKER, Kenneth: *La Grande Aventure de la Médecin*, (Adapté de l'anglais par / İngilizce'den uyarlayan: Annie Merrits), Collection Marabout, Paris 1956.

